

DE BEKOSTIGING VAN DE VUURTOEN VAN DE OUDE WETERING (1^E DEEL)

Alfred Bakker en Alex Kussendrager

In GEM 2020-afl. 3 stond een artikel over Jan van der Heijden als kunstenaar en ontwerper van o.a. de slangen-brandspuit en de straatlantaarn.

Hij heeft ook een grote rol gespeeld bij het moderniseren van vuurtorens. Als voorbeeld hierbij de bouw van de vuurtoren aan De Oude Wetering bij Haarlem en de vele personen welke hierbij betrokken zijn geweest.

Omstreeks 1625 diende een aantal schippers een verzoek in bij de 'Heere van Alckemade', Albert (of Albrecht) van Wassenaar (1599- 1657). Ze hadden het in hun verzoekschrift over '*mistige dagen, duijster weder, ende donckere nachten*'. Als in dergelijke omstandigheden vanaf het Spaarne naar '*het Canael ofte encte vande Oudewateringe*' gevaren werd, raakte men dikwijls op het Meer uit de koers. Zeker als bij harde noordenwind de schepen naar het zuiden gedreven werden, waar ze geen andere keus hadden dan de Oude Wetering in te varen, konden schepen door het water overvallen worden. Het zou heel wat schelen als er bij mist, duister en 's nachts een vuurbaak zou branden. De schippers zouden daar zoveel profijt van hebben dat ze maar al te graag een bijdrage wilden leveren. Ze stelden een bedrag voor '*naer de grootte van ijdere schip*', gemeten in lasten, waarbij de lichtste schepen werden omschreven als schouwen en schuiten: – 8 stuivers bij meer dan 20 lasten, – 6 stuivers van 6 tot 20 lasten en 4 stuivers bij minder dan 6 lasten. De paar dozijn schippers die het document ondertekenden, wisten precies waar de gewenste vuurbaak moest komen: '*opt Noordwesteijnde vande oude wateringe in Alckemade*'. De (klerk van de) heer Van Wassenaar schreef het verzoekschrift van de schippers bijna letterlijk over. Deze tweede versie, nu in een netter handschrift, werd gericht aan '*de Hooge Edelmogende De Heeren Staten van Hollant en Westvrieslant*'. Die moesten namelijk toestemming verlenen in de vorm van een octrooi voor de oprichting van een vuurbaak. Het lijkt erop dat het octrooi nooit verleend is.

Tweede verzoek

Een volgende generatie schippers, verzocht omstreeks 1670 weer om de oprichting van een vuurbaken. Het verzoek werd nu gericht aan de burgemeesters en regeerders van de stad Haarlem. De stad reageerde snel en adequaat. Mogelijk zag het Haarlemse bestuur in de oprichting van vuurbakens (en de bijbehorende contributie door schippers) een kans om het scheepvaartverkeer nog meer via het Spaarne te leiden. Er werden maar liefst twee vuurbakens gebouwd, een aan het Spaarne en de tweede aan de Oude Wetering. Ook wist Haarlem een organisatie op poten te zetten voor de inning van de bakengelden en een administratie met de verantwoording van de inkomsten en uitgaven, inclusief een soort accountantsverklaring door de 'rendant'¹

De vuurbaak bij de Oude Wetering, Leimuiden, zoals geschilderd door Andreas Schelfhout in 1852

Bouw van de vuurbaak

De stad Haarlem beschikte over een organisatie met diverse specialisten. Bijvoorbeeld een soort Publieke Werken met aan het hoofd de 'stadsfabrycq'. Voor de bouw van lantaarns werden onder andere meester stadstimmerman Pieter Albertsz en zijn collega Pieter Maerts ingeschakeld. Zij togen naar de Molenwerf aan het Spaarne en naar het Noordwesteinde aan de Oude Wetering. In de zomer van 1671 zijn vanuit de Haarlemse stadswerf diverse vrachten met materialen aangevoerd. In een overzicht van geleverd hout worden elf masten (heipalen) genoemd. Deze zullen in de grond gedreven zijn voor het 'fondament', vermoedelijk gebeurde dit in september 1671. Hierna gingen de stadstimmerman en zijn knechten en stouwers aan de slag met eiken balken, gordingen en staanders. Voor het zware werk schakelde de stadstimmerman 4 à 7 knechten en 3 à 5 stouwers in, voor zes dagen per week. Hun dagloon bedroeg respectievelijk 20, 22 en 18 stuivers. Dit blijkt uit een overzicht van wekelijkse uitbetalingen in de maanden september, oktober en november 1671. Pieter Alberts zelf verdiende *f* 54 'aen dit werck'. Ook 'Huijbert Heijnes timmerman opde weetering' werkte aan de bouw van de vuurbaak. Hij ontving een bedrag van *f* 277.

Financiering

Hoe wist Haarlem dit alles te financieren?

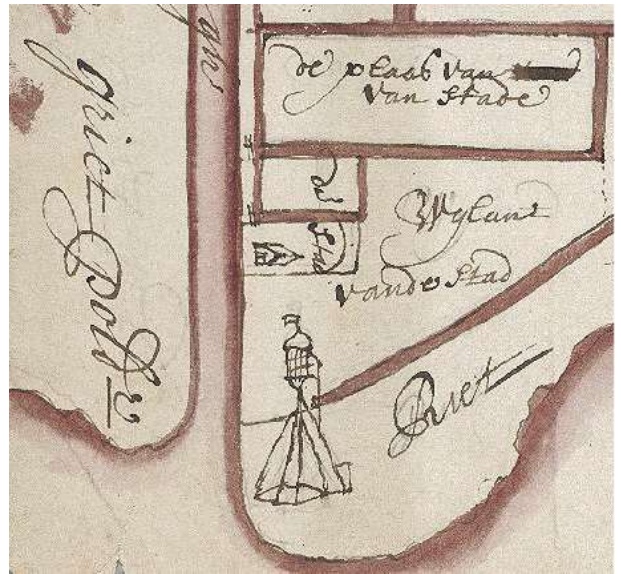
Op 6 maart 1673 stelde de stad een akte op ter regeling van de contributie van de schippers die door de stad voeren. Dat de kosten niet mis waren, blijkt uit de frase:

'supportering vande extraordinaire swaare kosten gedaen Int maecken ende onderhouden vande voornoemde twee vierbakens' in de eerste rekening met inkomsten die opgesteld werd door 'Aelbert de Klerck'. In de rekeningen voor de bouw van de vuurbakens wordt expliciet gesteld dat de kosten die de stadstimmerman en andere specialisten maakten niet ten laste van de *fabrycq* mochten komen. Ze zouden later betaald worden uit de opbrengsten van de contributie van de schippers.

---

¹ Rendant: hij die verantwoordelijk is voor een bepaalde geldelijke administratie

Uit diverse documenten kan opgemaakt worden dat burgemeester Dirck Deijman in de bres sprong. Hij had *'verschote penningen tot het oprechten van voorn[oemde] Vierbakens ende aencoop van Lant opt welcke die gestelt sijn'*. Voor het voorgeschoten bedrag kreeg de burgemeester een obligatie gedateerd op 7 maart 1672. Hij ontving op het bedrag van f 4637,60 jaarlijks 4% rente, een som van f 185,50. Deze bedragen worden genoemd in een document uit 1683. Aangezien Dirck Deijman in 1678 overleden was, ging het afgeloste bedrag via Francois Lemont en zijn dochter Alette uiteindelijk naar Simon van Castelen als begunstigde.

*Kaartje uit ca. 1720 met de lantaarn aan de Oude Wetering
Beeldbank Noord-Hollands Archief*

Nieuwe uitleg en Rampjaar

De schippers waren ten tijde van hun verzoek aan de *Burgermeesteren en Regeerders* waarschijnlijk niet op de hoogte van de Haarlemse voorbereidingen van een uitbreiding van de stad. Op 28 april 1671 werd de voorgenomen stadsuitbreiding aan de noordkant bekend gemaakt via een proclamatie vanaf het stadhuis. De wekelijkse betalingen in 1671 wijzen erop dat in november van dat jaar al een vuurbaak was opgericht. Of hij voor het winterseizoen (tot mei 1672) al afgebouwd en gebruiksklaar was is niet bekend.

De vuurbakens waren amper klaar, of berichten over de samentrekking van een Frans leger aan de Rijn bereikten de Republiek. Onder de hertog van Luxemburg vielen de Fransen in juni 1672 de Republiek binnen.

De baljuw van Alkemade begaf zich kort daarop onder kolonel Johan Schimmelpenninck naar de verdedigingspost bij Nieuwerbrug aan de Oude Rijn. In Haarlem ontstond oproer. De notabelen ontvluchtten de stad. De met huisraad volgeladen pramen en schuiten verstopten het Spaarne. De hertog van Luxemburg wist op 28 december 1672 als verste punt Zwammerdam te bereiken. Het is de vraag in hoeverre er toen nog doorgaande scheepvaart was op de route Haarlem-Oude Wetering-Gouda.

De Goudse sluis bij Alphen in de route lag namelijk op luttele kilometers van Zwammerdam. De gebeurtenissen in 1672 doen vermoeden dat het aan organisatie voor de inning van bakengeld ontbrak. Het is zelfs de vraag in hoeverre er in dat jaar (en begin 1673) gebruik gemaakt werd van de eventueel gebruiksklare vuurbakens. De stad Haarlem miste die winter van 1672-1673 vrijwel zeker de contributie van schippers voor de twee vuurbakens.

Haarlem heeft op 6 maart 1673 een akte opgesteld. Hierin werd de contributie geregeld van de schippers die door de stad voeren. Zij moesten een bijdrage leveren aan de *'extraordinaire groote [of zwaare]'* kosten, gedaan voor het oprichten van de twee lantaarns.

Tarieven en inkomsten

Om gebruik te mogen maken van de faciliteiten die de lantaarns aan het Spaarne en de Oude Wetering boden, moesten de schippers bakengeld betalen. Hun eerder omstreeks 1625 voorgestelde indeling in drie tariefgroepen naar het aantal lasten (1 last = 2 ton), werd vereenvoudigd tot twee tarieven. In een rekening uit 1674 staat: *'van yder smal off grooter schip 12 stuivers ende van ijder minder schip off schuijt 8 stuivers int Jaar.'* Hoe de verschillende genoemde

scheepstypen exact gedefinieerd werden, in lasten of breedte, is onduidelijk. Een Haarlemse resolutie uit 1761 scheidt enige duidelijkheid. Toen werden de tarieven verhoogd tot 10 en 15 stuivers voor kleine en grote schepen, die in de Haarlemse resolutie onderscheiden werden door de breedte van 12,5 voet. De gelden die in 1673 en 1674 ontvangen waren in de vorm van Vlaamse ponden, groten en schellingen werden door 'Aelbert de Klerck' in een kluis bewaard. Het overgrote deel kwam binnen in de vorm van lantaarngeld. Verder ontving Haarlem pacht voor de landen waar de lantaarns op stonden. Zo betaalde de Weteringse lantaarnopsteker Koeck enkele ponden voor land dat hij pachtte. De Haarlemse inkomsten van lantaarngeld varieerden in de loop van de achttiende eeuw van *f* 600 tot *f* 2.700. De fluctuaties konden soms geweten worden aan de persoonlijke inzet van degene die de lantaarngelden inde. De opbrengst van het lantaarngeld was in 1794 *f* 1.454. Het volgende jaar mocht ene Abraham Lieste tegen een vast loon de lantaarngelden innen. De beloning was zeker te laag, want hij inde slechts *f* 1.043 in 1795. Haarlem stelde voor hem dan maar *f* 15 te betalen voor elke *f* 100 ontvangen lantaarngeld. De stad besteedde in 1803 de inning van het lantaarngeld uit voor een periode van vijf jaar. Michiel van Steenwijk was de 'gelukkige'. Maar de jaarlijks op te brengen pacht van *f* 975 viel hem erg tegen.

Loodjes en letters

Verspreid over Nederland, en soms in het buitenland, zijn Haarlemse bakenloodjes gevonden. Op de voorzijde staat het wapen van de stad Haarlem bestaande uit een veld met daarin een zwaard, dat geflankeerd wordt door vier zes puntige sterren waarboven een kruis.

Dankzij de database op de website www.loodjes.nl hebben we de beschikking over een overzicht van ruim zestig Haarlemse bakenloden waarbinnen twee types zijn te onderscheiden. Het eerste type, Kussendrager HC, toont op de keerzijde de laatste twee cijfers van het jaartal. Vanaf ongeveer 1690 volgt het tweede type, HD, met het volledige jaartal en ingeslagen letter(s) en / of de waarde in stuivers.

Het oudst bekende lood waarop een waarde (zes stuivers) vermeld staat dateert van 1691. In de laatste decennia van de achttiende eeuw zijn de bakenloden geleverd door de Haarlemse loodgieter Arend van Kempen, later door de weduwe van Kempen. De oplage was vrij constant: in de periode 1781-1794 leverde het bedrijf jaarlijks 2100 à 2200 bakenloden. Bij het uitreiken van het bakenlood aan een schipper werd een letter ingeslagen, de initiaal van de achternaam van de betalende schipper. Als uitgiftepunt komt de Melkbrug in Haarlem in aanmerking, waar burger Johan Verwyde in 1799 het bakengeld inde. Maar ook de Langebrug is een (eerdere of noordelijkere) mogelijkheid. In de borderellen over 1780 en 1781 noteerde de rendant namelijk: *'Bij den brugophaalder van de lange brug is [...] geen lantaarngelde ontvangen'*.

In de verantwoordingen voor de jaarlijkse borderel, neemt de rendant ook ontvangsten op van een commissaris(se). Daar komen ook ontvangsten van vrouwen in voor, bijvoorbeeld in 1784: *'Ontvangen van Femmetje van de Weetering commissarissee na aftrek van derde part van 22 Schippers, welke binnen de stad Haarlem hebben gelost en niet zijn doorgevaaren, volgens memorie hierbij overgeleeverd 7:7:4.'*

Kennelijk was er een regeling dat schippers vuurloden welke niet gebruikt waren inleverden bij de commissaris, die daarvoor een bonus ontving: *het derdepart*.

Ontvangen vol- gens 't journaal	guldens	stuivers
A	110	10
B	34	15
C	109	10
D	48	15
E	29	5
F	35	5
G	66	0
H	131	0
J	316	0
L	27	15
M	33	0
N	4	15
O	9	0
P	88	5
R	37	0
S	42	15
T	35	10
V	5	10
transport	1164	10

Journal

Al in de eerste rekening van 1673 is sprake van een 'zeeker *Journal*' waarin 'de naamen der Schippers gestelt zyn'. De namen van de schippers waren dus van te voren bekend. Een tweede Journal (jaarlijks bijgehouden) bestond voor de uitgifte van de bakenloden en de betalingen door de schippers, het '*Journal op de letteren*'. Hierin werden de ontvangsten genoteerd, gerubriceerd volgens de eerste letter van de achternaam van de schipper.

Uit de jaren tachtig van de achttiende eeuw zijn diverse Jour-

'Journal op de letteren' van 1781. Hierin werden de jaarlijkse ontvangsten genoteerd, gerubriceerd volgens de eerste letter van de achternaam van de schipper.

Uit: Noord-Hollands Archief, toegang 3993, inv. nr. 6610, blz. 28

naals op de letteren bewaard gebleven. In vier beschouwde jaren (1780, 1781, 1784 en 1785) is de verhouding tussen de ingeboekte bedragen constant.

De hoogste bedragen worden onder I ingeboekt (maximaal *f* 316) en de laagste onder de letters N en V (*f* 3 à *f* 5) in 1780. Voorts valt het op dat de letters K, Q, X, Y en Z ontbreken zowel in het *Journal op de letteren* als in de borderellen. Dat is te verklaren door het feit dat achternamen welke met die letter beginnen, niet veel voorkwamen. Ook is het opmerkelijk dat er tussen 1710 en 1725 in sommige gevallen twee letters ingeslagen zijn, een grote en een kleine.

De tariefswijziging van 1761 is duidelijk zichtbaar in de eerder genoemde database op www.loodjes.nl.

De oudste bakenloodjes hebben waarden van 6 en 12 stuivers. De jongere hebben waarden van 10 en 15 stuivers.

Het Journal met de namen van schippers is helaas nog niet opgedoken. Van hun namen is voornamelijk alleen schipper Vereijcken uit Brussel bekend.

Hij beklagde zich in 1799 over het niet branden van de Lantaarn in Oude Wetering, waardoor zijn schip met 'costelijke' lading verloren ging.

Bekend is dat er vanaf halverwege de 18^e eeuw een intensieve handel in Hollandse haardas naar Brabant en Vlaanderen bestond, waar de as gebruikt werd voor bemesting van de akkers.

De 'costelijke' lading zou wel eens uit haardas bestaan kunnen hebben.

[wordt vervolgd]

[Bronnen: Zie deel II]

Welkom op de site van Alex Kussendrager over :
bakenloden en **loden penningen** met een (tijdelijke) betaalfunctie.
 Inmiddels (07-2020) > **2000** bakenloden opgenomen in de **Database**